

A KÖZGAZDASÁGTAN MINT FELFEDEZŐ FOLYAMAT

CZEGLÉDI PÁL

A recenzió két nemrég megjelent kötetet, *Erwin Dekker* osztrák közgazdaságtan kulturális gyökereiről szóló (*Erwin Dekker, The Viennese Students of Civilization: The Meaning and Context of Austrian Economics Reconsidered*, Cambridge University Press, New York, 2016, xii+220 oldal) és a *Levy – Peart* szerzőpáros a szakértők gazdaságpolitikai szerepéről szóló (*David M. Levy és Sandra J. Peart, Escape from Democracy: The Role of Experts and the Public in Economic Policy*, Cambridge University Press, New York, 2017, Kindle Edition) munkáját tekinti át. A két kötet kiegészíti egymást, mert mindkettő a közgazdaságtan és a gazdaságpolitika kapcsolatának hagyományos felfogását vonja kétségbe és alternatív – szerényebb – közgazdász szerepfelfogást javasol.

A gazdaságpolitika és a közgazdaságtan kapcsolatát a közgazdászok viszonylag egyszerű séma alapján képzelik el – legalábbis a bevezető tankönyveknek a pozitív és a normatív közgazdaságtan között tett megkülönböztetése ezt sugallja. Eszerint modelljei és mérései alapján a közgazdász képes megmondani, hogy a különböző kívánatos célok között milyen átváltásokkal kell szembenéznie a politikusoknak (illetve a társadalomnak, amelyet képviselnek), akik – elfogadva ezt a menüt – eldönthetik, preferenciáiknak melyik megvalósítható lehetőség felel meg a legjobban. Másképp fogalmazva: ha a társadalom (illetve az azt képviselő politikus) megmondja, mit akar elérni, a közgazdász megmondja, mit kell ehhez tenni. A közgazdász nem szól bele a célok kialakításába – vagy ha mégis, akkor már nem közgazdászként teszi ezt – a társadalom pedig nem kérdőjelezi meg a közgazdász szakértelmét.

Ezt az egyszerű sémát minden közgazdásznak megtanítják. Arról már kevésbé szokás beszélni, hogy milyen feltételek mellett működik ez a „modell”. E két kötet, *Erwin Dekker* az osztrák iskola kezdetéről szóló [Dekker, 2016] és a *David Levy – Sandra Peart* szerzőpáros a szakértők szerepéről szóló könyve [Levy – Peart, 2017] – döbenthet rá minket arra, hogy legalább négy ilyen feltevés van. Az első az, hogy a „társadalom” tisztában van a saját preferenciáival¹, amelyek függetlenek a célok eléréséhez használt eszközöktől, és a preferenciákra vonatkozó tudást a kívülálló szakértőnek át lehet adni. A második ilyen feltevés szerint a szakértő (közgazdász) félre tudja tenni a saját érdekeit és csak a társadalom érdekeit szem előtt tartva alakítja ki a modelljeit. A harmadik implicit feltevés az, hogy a társadalom értékítéletére vonatkozó tudás nem szükséges a társadalom szempontjából releváns átváltások („a gazdaság működésének”) megértéséhez; meg lehet ezeket érteni pusztán a közgazdász szakértelmére támaszkodva. A negyedik

¹ A politikus – társadalom kapcsolatból adódó megbízó-ügynök problémától most elvonatkoztatok.

ilyen feltevés pedig az, hogy a „gazdaság működésére” vonatkozó tudás alapján a szakértő konkrét kimeneteket tud rendelni az egyes gazdaságpolitikai akciókhoz.

E két kötet látszólag nem áll olyan közel egymáshoz, hogy közös recenziót érdemeljenek. Közelebről nézve azonban kiegészítik egymást abban, hogy a fenti négy feltételből kettőt-kettőt kérdőjeleznek meg, ahogy a továbbiakban rámutatni próbálok. Ebből következően mindkét kötet középpontjában a társadalomról alkotott tudás mibenléte áll és mindkettő alternatívát is felmutat. Pontosabban, e tudás természetének tulajdonságait nagyjából ugyanolyannak ismerve fel, mindkettő olyan alternatívát talál, amely sokkal szerényebb szerepet szán a közgazdászoknak a politikai folyamatban.

A két kötet azonban nem kapcsolódik szervesen egymáshoz. Dekker [2016] könyve egy kezdő elméletörténész könyve, amely egy szűken vett elméletörténeti kérdést jár körbe, és lépésről lépésre halad a megoldás felé. Ezért – és mert a szerző nagyon jól ír – a könyv jól követhető, lineáris szerkezetű mű. Levy és Peart [2017] könyve két tapasztalt, nemcsak elméletörténeti témákkal foglalkozó kutató műve, sokkal absztraktabb és nem elméletörténeti kérdésfeltevessel. Ennek megfelelően e mű sokkal inkább szerteágazó, nemcsak elméletörténeti, hanem ökonometriai, modellszimulációs és kísérleti közgazdaságtani eredményeket is használ.

Ugyanakkor – ahogy már említettem – mindkét kötet ugyanazt a kérdést feszegeti: a közgazdaságtan mibenléte és hasznosíthatóságának módjára vonatkozó kérdést teszik fel különbözőképpen és válaszolják meg nagyon hasonlóan. A kérdésfeltevés különbözősége abból adódik, hogy a fent röviden leírt hagyományos sémát megalapozó négy föltevés közül Levy és Peart [2017] az első kettőre koncentrálnak, Dekker [2016] pedig a második kettőre.

Az első feltevést Levy és Peart [2017] kötete azzal kérdőjelezi meg, hogy megmutatja, a közgazdaságtan egy jelentős hagyománya szerint a közösségi célokat endogénnek kell tekintenünk. Kiindulópontjuk elméletörténeti: az a gondolat, hogy a párbeszéd mint az emberi interakció egyik formája a piaci cserével egyenrangú, szerepelt *Adam Smith*nél, és egészen a 20. század elejéig meg is őrizte ezt az elméleti jelentőségét; de ma már ez nincs így. Ez azért fontos, mert az emberek közötti interakciónak jelentőséget tulajdonító közgazdaságtan szerint a társadalmi célok azért nem exogének, mert ebben a párbeszédben alakulnak ki. A könyv legfontosabb hőse, a régi chicagói iskola vezéralakja, *Frank Knight*, aki e hagyományt követve a demokráciát – *James Bryce* kifejezésével élve – diszkusszió általi kormányzásként (*government by discussion*) definiálta.

E knighti hagyomány akkor került ki a mainstreamből, amikor a jóléti közgazdaságtan felemelkedett, s ezzel a közgazdaságtan elnémult: nem beszél benne senki, a diszkusszióknak nincs többé funkciója. A preferenciákról, célokról és átváltásokról szóló tudást többé nem egy felfedező folyamat részeként képzelték el, hanem „adott” információként. Ennek a változásnak pedig katasztrofális következményei voltak. Ezzel magyarázható például, hogy a 20. század elején számos közgazdász szinte vakon elfogadta az eugenika szakértőinek véleményét és a „faji tisztaság” célját nemigen vitatva propagált olyan gazdaságpolitikai megoldásokat, amelyek ezt a célt szolgálták, és amelyek közül néhányat – mint a minimálibért – ma már senki sem ezzel az érveléssel indokol. Ugyanez az exogén célokat nem vitató és a szakértők magánérdekeire tekintettel nem lévő modell a felelős azért – mondják Levy és Peart [2017] –, hogy az amerikai vezető közgazdaságtan tankönyvek 30 éven keresztül csak a dátumát tölték egyre távolabb annak,

amikor a Szovjetunió gazdasági fejlettségben megelőzi majd az Egyesült Államokat, de a tényt nem vitatták.

A társadalmi preferenciákat exogénként kezelő *mainstream* és a knighti tradíció összeütközésének egyik konkrét epizódját is feldolgozza a szerzőpáros. Akkor került erre sor, amikor a *James Buchanan, Ronald Coase* és *Warren Nutter* névvel fémjelzett *Thomas Jefferson Center* nem kapott kutatási támogatást a Ford Alapítványtól, mert az alapítványnál úgy gondolták, Buchananék tudományos álláspontja nem más, mint politikai ideológiai – konzervatív – elköteleződés.

A második – érdekmentességre vonatkozó – feltevés megkérdőjelezéséig úgy jutunk el Levy és Peart [2017] könyvét olvasva, hogy velük együtt belátjuk: bár a knighti hagyomány az érdekmentes vitát hangsúlyozza – nem véletlenül, hanem jobb híján használtam fent a kissé modoros „diszkusszió” kifejezést erre –, az érdekmentes diszkusszió nem ösztönző-kompatibilis, mert teljesen nyilvánvaló, hogy a szakértőknek is vannak magánérdekeik. De a szerzők nem szűklátókörűen értelmezik ezt sem: *Adam Smith Erkölcsei érzelmek elméletére* hivatkozva mondják, hogy a szakértő motivációja nemcsak pénzügyi lehet; sokszor egy (elméleti) rendszer, egy szűkebb szakmai közeg, vagy a megrendelő iránti „szimpátia” motiváció inkább. Az azonban, hogy a közgazdászt a szakmai elismerés motiválja – átláthatatlan átláthatatlanságot feltételezve –, nem vezet jóra. A tágabb közösség kárára egymás hátát veregető „tudós kollégák” érdekszövetségét a magyar közgazdász olvasónak talán még kevésbe kell bemutatni, mint az amerikaiak.

A második legjobb megoldás az átlátható át nem láthatóság. Levy és Peart [2017] kérdésfelvetésében ez annyit tesz, hogy a társadalom felismeri a teljes átláthatóság és a közösség célja iránti teljes elköteleződés nem ösztönző-kompatibilis voltát. A John Law-féle monetáris „reform” és az abból kialakuló Mississippi-buborék korabeli irodalmát, és a hitelminősítők 2007-ben meglepetést okozó tévedéseinek korai előzményeit kutatva beláttatják az olvasóval: a probléma nem az, hogy a laikus „nem érti” a pénzügyi műveletek és eszközök tartalmát. Ha az erről folyó diszkussziót nem nyomják el – mint a hitelminősítők esetében –, akkor akad olyan, aki felismeri a veszélyt és figyelmeztet. Vagyis: átláthatóvá teszi az át nem láthatóságot.

A harmadik – a társadalom értékeit és a közgazdasági tudás szétválaszthatóságára vonatkozó – feltevés megkérdőjelezésére Levy és Peart [2017] azon felismerése indíthat el, miszerint a knighti hagyományban a társadalmi konvenciók mérlegelése és kritikája a közgazdász feladatai közé tartozott. S itt kapcsolódnak mindehhez a Dekker [2016] által tanulmányozott osztrák közgazdászok. Miben állt az ő – modern szemmel sokszor ezoterikusnak tűnő – tudásuk? Milyen természetű tudással rendelkezett F. A. Hayek, aki egy mai közgazdász doktorandusz szemével – kis túlzással – nem tudott semmit? Egyetlen regressziót sem futtatott életében, és – ha jól tudom – egyetlen egy képletet írt csak le. Munkásságának „empirikus” része kvalitatív történelmi, anekdotikus vagy introspektív jellegű; mégis – ahogy Kornai [2012/1993: 498] megjegyzi a szocialista kalkulációs vita kapcsán – „[ö]tven év távlatából megállapítható, hogy a vita minden pontjában Hayeknek volt igaza”, ellentétben – ahogy láttuk – a modern amerikai tankönyvekkel.

Dekker [2016] tehát annak a tudásnak a kulturális gyökereit kutatja, amelynek F. A. Hayek és sokan mások (pl. Böhm-Bawerk, Wieser, Schumpeter, Mises) névvel fémjelzett osztrák iskola tagjai a birtokában voltak. A legfontosabb megállapítása talán az, hogy ez a tudás nem érhető meg sem az adott hely és kor alapos vizsgálata, sem a civili-

zációról folytatott párbeszéd többi – filozófiai, irodalmi – aspektusának ismerete nélkül. Az osztrák közgazdászok tudása – ahogy ezt Dekker [2016] nagyon élvezetes módon feltárja – a századforduló és a 20. század első negyedére jellemző bécsi értelmiségi párbeszéd terméke volt, tehát: a társadalom értékrendjéről folyó vitától elválaszthatatlan. Dekker [2016: 185] szerint Hayek és társai szemében a közgazdaságtan nem önálló diszciplínát jelentett: „a civilizáció bécsi tanulmányozói tagadják, hogy a közgazdaságtan autonóm tudomány, és amellett érvelnek, hogy a piacokkal foglalkozó tanulmányaink a civilizációra vonatkozó tágabb tanulmányaink részét képezik”.

Dekker [2016] azt is megmutatja, hogy e közgazdászok rendkívül pesszimisták voltak mind a közgazdasági tudás felhasználhatóságát – konkrét előrejelzések megfogalmazását –, mind a civilizáció (azaz a gazdasági és politikai szabadság együttesét jelentő liberális ideál) sorsát tekintve. Dekker [2016] – talán túlzó – állítása, hogy e pesszimizmus a Habsburg Birodalom összeomlásának tapasztalatából táplálkozik. Az osztrák közgazdaságtant ezért – mondja [ibid.: 4] – helyesebb lenne Habsburg-közgazdaságtannak nevezni: a kor dilemmáira reflektáló irodalmi és filozófiai művek párhuzamba állíthatók e közgazdászok műveivel.

De nemcsak a tapasztalat vezette őket erre, hanem a tudományos és a társadalmi tudásról alkotott elképzelésük is. Egyrészt, a tudás – a tudományos tudás is – személyes tudás, amelynek összegyűjtése és másokkal való megosztása nem triviális folyamat. Intézmények, szokások tradíciók kellenek hozzá, amelyeknek egy jelentős részét kénytelenek vagyunk anélkül elfogadni, hogy tudnánk, mire valók. Másrészt, a társadalomról alkotott tudásunk csak arra hatalmaz fel minket, hogy tanulmányozzuk azt, és az egyre magasabb fokú „civilizációt” lehetővé tevő intézmények működését megmagyarázzuk a laikusoknak. Az osztrák közgazdászok tehát hamisnak gondolták a fent megfogalmazott negyedik feltevést.

Dekker [2016] részletes és izgalmas okfejtése sem teszi világossá azonban, hogy e mélységes pesszimizmusuk ellenére, miért váltak az osztrák közgazdászok a klasszikus liberális társadalmi rend leghevesebb szószólóivá és miért írtak számos – ahogy ők mondták – politikai könyvet. Levy és Peart [2017] könyvének azonban mintha lenne egy válasza arra, hogy hatékonyság szempontjából miért van annak értelme, ami egyéni szempontból csak a világ elkerülhetetlen sorsába bele nem törődő lovagias magatartásnak tűnik. Ha ugyanis a közgazdász jól azonosítható iskolába tartozik, amely iskola egy jól azonosítható értékítélettel rendelkezik, akkor az ideológiai szimpátiából származó át nem látható át nem láthatóság megszűnik, és átlátható át nem láthatóság válik belőle. Így lesz társadalmi szempontból a megvalósítható második legjobb az, ami egyéni szempontból csak a kutatói integritás és következetesség feladásának tűnik.

Mindkét kötet tehát – eltérő hangsúlyokkal – felfedező folyamatként értelmezi a közgazdaságtan és a gazdaságpolitika viszonyát. Levy és Peart [2017] könyvében az erre a célra ideális intézmény az esküdtszék, mert ott átlátható az át nem láthatóság, az esküdtek nincsenek túl sokan a diszkusszióhoz, és a – tagok véletlenszerű kiválasztása miatt – valószínűleg kevésbé pártosak, mint mondjuk a választott képviselők. Az esküdtszék intézménye tehát Levy és Peart [2017] szerint kiterjeszthető például piacszabályozási kérdések eldöntésére is. Legalábbis Amerikában, ahol az esküdtszéknek van hagyománya – mondanák a Dekker [2016] könyvében szereplő osztrák közgazdászok. Számuk-

ra ugyanis az organikusan kifejlődött intézményeken alapuló piac az ideális, s emiatt szkeptikusak az ilyen „konstruktivista” megoldásokkal szemben.

A három szerző e két könyve által hangsúlyozott régi-új közgazdászszerep szerénységre int: a „szakértőnek” meg kell elégednie azzal, hogy értelmes hang tud lenni a társadalmi lehetőségekről és célokról folytatott szélesebb vitában. Ezt a szerepet mind a két könyv maximálisan betölti.

HIVATKOZÁSOK

- Dekker, E. (2016): *The Viennese Students of Civilization: The Meaning and Context of Austrian Economics Reconsidered*. Cambridge University Press, New York.
- Kornai J. (2012/1993): *Kornai János válogatott művei II. kötet: A szocialista rendszer: kritikai politikai gazdaságtan*. Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., Pozsony.
- Levy, D. M. – Peart, S. J. (2017): *Escape from Democracy: The Role of Experts and the Public in Economic Policy*. Cambridge University Press, New York.